TRDİZİN

Kayıt Ol Giriş

Arkeoloji ve Sanat

(Journal of Archaeology and Art)

Editör: M. Nezih Başgelen

Yayıncı:

Yıllık Yayın Sayısı: 3

Konu Kategorisi: Sosyal

Web: www.arkeolojisanat.com

Yeni Adı:

Yayın Yapması Gereken Aylar: Nisan, Ağustos, Aralık

Konu Alanları: Arkeoloji

ISSN: 1300-4514

Eski Adı:

Yayın Dili: Almanca, Fransızca, İngilizce, Türkçe

Yayına Başladığı Yıl: 1978

Yayın Formatı: Basılı

6102

Makale Sayısı	Aldığı Atıf Sayısı	Atıf Ortalaması	Kendine Atıf Sayısı	Kendine Atıf Oranı(%)	Atıf Alan Makale Sayısı
544	90	0,17	15	16,67	58

Dizinlendiği Yıllar

TR Dizin

TR Dizin Dergi Listesi

ÜAK Doçentlik başvurularında yer alan "Ulusal Hakemli Dergi" tanımında yer alan ULAKBİM TR Dizin dergi listesidir.

arkeoloji ve sanat

Tüm Alanlar

27 Sonuç Tüm Sonuçlar

Filtrelerde Ara..

Yıl | 24

Veri Tabanı | 2

Konu Kategorisi | 6

Konu Alanı | 100

Yayım Dilleri | 7

Kabul Kabul Uyarı

Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

ISSN: EISSN: 2149-0767 Editör: Ayfer ŞAHİN Web: https://sbed.ahievran.edu.tr/

2021 (Sosyal) 2020 (Sosyal) 2019 (Sosyal) 2018 (Sosyal) Tüm Yıllar

Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi

ISSN: 2618-6004 EISSN: 2636-8188 Yayıncı: Ömer Faruk METE Editör: Sezai ÖZTAŞ Web: https://dergipark.org.tr/tr/pub/abad

2021 (Sosyal) 2020 (Sosyal)

Antropoloji

ISSN: 0378-2891 EISSN: 2687-4296 Editör: Ayla SEVİM EROL Web: http://antropolojidergisi.ankara.edu.tr/

2021 (Sosyal) 2021 (Fen) 2020 (Sosyal) 2020 (Fen) Tüm Yıllar

Arkeoloji ve Sanat

ISSN: 1300-4514 EISSN: Editör: M. Nezih Başgelen Web: www.arkeolojisanat.com

2021 (Sosyal) 2020 (Sosyal) 2019 (Sosyal) 2018 (Sosyal) Tüm Yıllar

Journal of Archaeology & Art

Arkeoloji ve Sanat

166: Ocak-Nisan 2021

ISSN 1300–4514

Journal of Archaeology & Art
Arkeoloji ve Sanat
166: Ocak-Nisan 2021

Arkeoloji Sanat Yay. Tur. San. Tic. Ltd. Şti. adına
Sahibi ve yayın yönetmeni M. Nezih Başgelen
Sorumlu yazıişleri müdürü M. Nezih Başgelen
İdari yönetim Sema Başgelen
Editör M. Nezih Başgelen
Editör yardımcısı Özgür Yılmaz
Uygulama Serdar Kıran

Arkeoloji ve Sanat Dergisi, TÜBİTAK ULAKBİM tarafından taranan hakemli bir dergidir.
Yayımlanan yazılardaki her türlü görüş ve düşüncelerin, bilimsel değerlendirmeler ve eleştirilerin yasal sorumluluğu yazarlarına aittir. Arkeoloji ve Sanat Dergisi/Yayınları bunlardan herhangi bir sorumluluk kabul etmez. Yazı ve her türlü görsel malzemenin her türlü yayın hakkı saklıdır. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ve benzeri araçlarla ya da diğer kaydedici cihazlarla kopyalanamaz, aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Yönetim yeri ve yazışma adresi
Hayriye Cad. Cezayir Sok. Mateo Mratoviç Apt.
No: 5/2 Beyoğlu–İstanbul
Tel.: (0 212) 293 03 78 (pbx)
Faks: (0 212) 245 68 77

İstanbul satış mağazası
ArkeoPera Kitabevi
Yeniçarşı Cad. No: 66/A 34433
Galatasaray–Beyoğlu–İstanbul
Tel.: (0 212) 249 92 26

Makale yazım ve yayımlama ilkeleri
web sayfamızda yer almaktadır.
www.arkeolojisanat.com
info@arkeolojisanat.com
dergi@arkeolojisanat.com

Yayın türü Uluslararası süreli yayın

ISSN 1300-4514

Baskı Printcenter
Sultan Selim Mah. Libadeyi Sok.
No: 3/4. Levent-İstanbul

"Ancak, memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler hâlinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hâle gelmiş olan abidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerine ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kat'i lüzum vardır."

Gazi Mustafa Kemal

İÇİNDEKİLER

VII **Cemal Pulak**
George Fletcher Bass (1932-2021)

1 **Ferhat Erikan**
Yeni Araştırmalar Işığında Yazılıkaya-Midas Vadisi ve Çevresinde Yontmataş Buluntulara Genel Bir Bakış

13 **Bahattin Çelik**
Yeni Buluntular Işığında Tuzak Alanları / Avlaklar

19 **Şengül G. Aydıngün – Nezih Başgelen – Haldun Aydıngün – Ayberk Enez**
İstanbul'un MÖ. 3. Binyılı

35 **Semih Güneri**
Erzurum-Sarıveli Höyük'te Tunç Çağı Yerleşmeleri Sorunu

59 **Ayça Avcı**
Güney Sibirya'da Neolitik ve Tunç Çağlarında Ayı Kültü ve Kültün Günümüzdeki Etnografik Yansımaları

81 **Hamza Ekmen**
Yaşam ve Ölüm: Acemhöyük-Arıbaş Mezarlığı'ndan Gündelik Yaşama İlişkin Veriler

97 **Esma Reyhan – Tülin Cengiz**
Hitit Toplumunda Aile ve Çocuk

121 **Akın Temür**
Amisos'tan Bir Grup Maltız Tutacı Üzerine Gözlemler

131 **Emine Köker Gökçe**
Zank Höyük 1991, 1996 ve 1997 Yılları Kazı Çalışmalarında Tespit Edilen Hellenistik-Roma Dönemi Seramikleri

147 **Yusuf Albayrak**
Homeros'un Iliada ve Odysseia'sında Apollon-Artemis

Homeros'un Iliada ve Odysseia'sında Apollon-Artemis

Yusuf Albayrak

Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Orcid no: 0000-0002-2001-6718, albayrakyusuf55@hotmail.com

APOLLON-ARTEMIS IN ILIAD AND ODESA OF HOMEROS

Abstract

Literary works, especially epics, are written factors that provide the transfer of culture from generation into generation. Epics are oral or written products describing the pains, grieves, joys, wars, heroisms and achievements of societies. Homeros has a very important place in the expression of heroic epics in Greek history. As a product of oral culture, works of Homerus are known as Iliad and Odysseia. The Iliad epic describes the events of the Trojan war between the Achaeans and the Trojans. Odysseia is about the adventures of Odysseus, an Achaean hero returning from the Trojan war. The gods in Olympos have been a party to the Trojan war described in the Iliad. While persons who support Akha is Hera, Athena, Hermes and Hephaistos, persons who support Trojans is Zeus, Leto (wife of Zeus), Ares and Apollon (son of Zeus), Arthemis and Aphrodite (daughter of Zeus). Among these gods, we see Apollon with her titles in many episodes in both epics. As well as Apollo, the name of his twin brother Artemis is also mentioned in epics. Apollo and Artemis are twins and Apollon and Artemis are childrens of Leto (Titan daughter) of Zeus who represent night. In Iliad of Homeros, Apollon has an interest in Anatolia and for this reason he is a god who hold Trojans. In the Iliad, we see god Apollon with Phoibos (Φοίβος, Φοίβω) title mostly. In Odysseia, he has been mentioned to with this title in two places. The Greeks giving name additionally Phoibos to state the essence of the god. Phoibos, which means bright, appears as an important title of Apollon. In the Iliad, It is understood that Phoibos Apollo, the God of Light and Sun, is an Anatolian origin god. Apollo has two great feature: archery and medicine. In the Iliad, Apollon appears with the adjective Smintheus alongside Phoibos too. In the text of Homer, which is the oldest source that declared that there was a god named Apollo in the Ancient Age, the god is take part in the title of Smintheus and with his Anatolian character; this situation clearly exposes origin and importance of the Apollo cult in the region and therefore in Anatolia. In the Iliad and Odysseia, the name of Artemis is not mentioned as much as Apollon. In both epics, hunting and archery characteristics of the goddess is at the forefront too. Also, her beauty and virginity are stated in the verses too.

Keywords: İlyada, Odysseia, Homeros, Apollon, Artemis, Epic, Title.

Öz

Edebi ürünler özellikle destanlar kültürün nesilden nesile aktarılmasını sağlayan yazılı unsurlardır. Destanlar, toplumların acılarını, kederlerini, sevinçlerini, savaşlarını, yaşadıkları kahramanlıkları ve başarılarını anlatan sözlü ya da yazılı ürünlerdir. Homeros (Ὅμηρος), Yunan tarihindeki kahramanlık destanlarının anlatımında oldukça önemli bir yere sahiptir. Sözlü kültürün ürünü olarak Homeros'un verdiği eserler Iliada (Ἰλιάς [Iliás]) ve Odysseia (Ὀδύσσεια [Odusseia]), adıyla bilinir. Iliada destanı, Akhalar ile Troialılar arasında geçen Troia Savaşı'ndaki olayları anlatmaktadır. Odysseia ise, Troia Savaşı'ndan dönen Akhalı bir kahramanın, Odysseus'un maceralarını konu edinmektedir. Olympos'taki tanrılar, Iliada'da anlatılan Troia Savaşı'na taraf olmuş durumdadırlar. Akha tarafını tutanlar Hera, Athena, Hermes ve Hephaistos, Poseidon iken Troialıların tarafını tutanlar Zeus, karısı Leto, oğlu Ares ve Apollon, kızı Artemis ve Aphrodite'dir. Bu tanrı(ça)lar arasında her iki destanda da sıfatları ile birlikte Apollon'u pek çok bölümde görmekteyiz. Apollon'un yanı sıra ikiz kardeşi Artemis'in ismi de destanlarda geçmektedir. Apollon ve Artemis ikizdirler ve Zeus'un geceyi temsil eden titan kızı Leto'dan doğma çocuklarıdırlar. Homeros'un Iliada'sında Apollon, Anadolu ile ilgisi yüzünden Troialıları tutan bir tanrıdır. Iliada'daki dizelerde tanrı Apollon'u en fazla Phoibos (Φοίβος, Φοίβω) sıfatı ile görmekteyiz. Odysseia'da ise iki yerde bu sıfat ile anılmıştır. Yunanlılar tanrının özünü belirtmek için Phoibos ek adını takmışlardır. "Parlak" anlamına gelen Phoibos, Apollon'un

* Derleme. Makale geliş tarihi: 04.03.2021; Makale kabul tarihi: 07.03.2021

önemli bir sıfatı olarak karşımıza çıkar. Işık ve Güneş Tanrısı Phoibos Apollon'un, Anadolu kaynaklı bir tanrı olduğu Iliada'da anlaşılır. Apollon'un iki büyük niteliği vardır: Okçuluk ve hekimlik. Iliada'da Phoibos sıfatı yanında Apollon Smintheus sıfatı ile de karşımıza çıkar. Antikçağ'da Apollon adında bir tanrı olduğunu bildiren en eski kaynak olan Homeros'un metninde, tanrının Smintheus sıfatıyla ve Anadolu'lu karakteri ile yer alması; bölgede, dolayısıyla Anadolu'da Apollon kültünün köklülüğünü ve önemini açıkça gözler önüne serer. Iliada'da ve Odysseia'da Artemis'in ismi Apollon kadar anılmaz. Her iki destanda da tanrıçanın avcılık ve ok atan özelliği ön planda tutulmuştur. Ayrıca güzelliği ve bakire oluşu da dizelerde belirtilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Iliada, Odysseia, Homeros, Apollon, Artemis, Destan, Sıfat..

Giriş

Antik Çağ'da insanlar sözlü yollar ile bir takım alıntıları nesilden nesile aktarmış böylece bireylerin olduğu kadar toplumların zihninde hatırlanmasını sağlamıştır. Edebi ürünler kültürün aktarılmasını sağlayan yazılı unsurlardır. İlk olarak sözlü bir şekilde ortaya çıkan edebi ürünler, zamanla değişmeler göstermiş ve en güzel örneklerini yazılı olarak vermiştir. Destanlar, toplumların millet olma sürecinde ortaya çıkan; milletlerin acılarını, kederlerini, sevinçlerini, yaşadıkları kahramanlıkları, savaşları, başarıları anlatan sözlü ya da yazılı ürünlerdir. Sözlü ürünleri kullanarak toplum üzerinde belirgin etki kuran Yunan ozanları arasında Homeros önde gelmektedir (Thomson 2007: 483-484).

MÖ 750 civarında İzmir yakınlarındaki Kolophon kentinde doğduğu tahmin edilen Homeros, Batı Anadolu'lu bir şairdir. Ionia bölgesinde yer alan Smyrna (İzmir)'da yaşadığı tahmin edilmektedir. Doğum yeri olarak pek çok görüş ileri sürülebilmektedir. Bunlardan öne çıkanları şunlardır: Sakız Adası'nda doğup, Ios Adası'nda ölmüştür. Tarihsel olarak varlığı kabul edildiğinde hakkında şu bilgilere ulaşılabilmektedir: Antik Yunancada "Esir/Rehin" anlamına gelen *Homeros* kelimesi, Yunanlılar tarafından "esir" alındıktan sonra kendisine "Esir/Rehin" anlamında bu ön takı/isim verilir. Homeros, Grek Karanlık Çağları / Homerik Çağlar (MÖ 1100-800) olarak bilinen dönemde yaşadığı kabul edilen tarihi bir figür, bir destan yazarıdır. Ölümü de MÖ 850 olarak tarihlenir (Yavuz 2018: 36).

Homeros, kahramanlık destanları olan *epos*un[1] Yunan tarihindeki en etkili kullanıcılarındandır. Sözlü kültürün ürünü olarak verdiği eserler *Iliada* (*Ἰλιάς* [*Iliás*]) ve *Odysseia* (*Ὀδύσσεια* [*Odusseia*]) adıyla bilinir. Bu iki destan-şiir arasında *Iliada* önce gelmek suretiyle elli seneye yakın bir fark olduğu iddia edilmektedir. Homeros'a atfedilen "Homeric Hymnoi" yani "Homerik Şarkılar" yahut "Homerik İlahiler" adı verilen ve bunun yanı sıra "Destan çevresi" denilen bazı başka eserler de mevcuttur. Hatta hem Platon hem Aristoteles'in andıkları *Margites* isminde bir eser de Homeros'a atfedilmiştir. Ancak Homeros denildiği zaman akla ilk gelenler *Iliaada* ve *Odysseia* destanlarıdır (Tekin 2008: 23). Homeros'un "*Iliada*" ve "*Odysseia*" destanları birer kahramanlık öyküsü olarak tanınır (Aycan 2016: 18).

Homeros'un destanlarından *Iliada*, Troia Savaşı'nın elli bir gününü, *Odysseia* ise savaş sonunda komutanın Yunanistan'a dönüşünü anlatır. Her iki destanda Çanakkale ve değer yaratma açısından ilgili ama *Iliada* bizzat savaşın geçtiği yer açısından olayın merkezinde yer alır (Naquet 2015: 18-29).

Iliada destanı toplam 24 bölümden ve 16.000'i aşkın dizeden oluşmaktadır ve içerik olarak temelde Akhalarla Troialılar arasında geçen Troia Savaşı'ndaki olayları anlatmaktadır. Ilias, Troia'nın bir diğer adı olan Ilion kentinin destanı demektir. Troia Savaşı'na katılan Yunan ordusuna genel olarak Akhalar ismi verilmektedir. *Iliada*'nın ana karakteri savaşçı Akhilleus'tur ve olaylar onun etrafında biçimlenir. Ancak savaşan her iki tarafta pek çok başka isim vardır. Akha ordusundaki bazı önemli kişiler başta komutan Agamemnon olmak üzere Akhilleus, Odysseus, Aias, Nestor, Diomedes, Meriones, Idomeneus, Akhilleus'un can dostu Patroklos, Agamemnon'un kardeşi Menelaos'tur. Bunların arasında en yiğitleri Akhilleus ve ondan sonra gelen Aias'tır (Homeros 2013: 128). Troia tarafındaki kahramanlar ise başta Kral Priamos sonra komutan Hektor, Aineias, Glaukon, Arkhelokhos, Zeus'un oğlu Sarpedon, Hektor'un kardeşi Paris gibi isimlerdir. Bunun yanı sıra Olympos'taki tanrılar Zeus başta olmak üzere savaşa taraf olmuş durumdadırlar. Akha tarafını tutanlar başta Zeus'un karısı Hera, kızı Athena, oğlu Hermes ve Hephaistos, kardeşi Poseidon iken Troialıların tara-

fını tutanlar Zeus, karısı Leto, oğlu Ares ve Apollon, kızı Artemis ve Aphrodite'dir (Homeros 2013: 489).

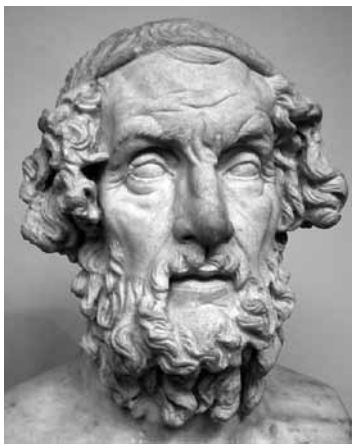

Res. 1: Homeros.

Odysseia, *Iliada*'dan çok sonra yazıldığı düşünülen bir şiir olmakla birlikte Troia Savaşı'ndan dönen bir kahramanın, Odysseus'un maceralarını konu edinmektedir. Destanda Odysseus IX. bölümden XII. bölüme kadar kendi serüvenlerini anlatır. Odysseus yedi yıl boyunca bir adada mahpus kalmıştır. Sonra Olympos'taki tanrılar yurduna dönmesi için Odysseus'u salarlar. Bundan sonrası ise Odysseus'un evine varma serüvenidir (Karadağ 2017: 15). Odysseus tanrıların tuzaklarından kurtularak, zorlu yolculuğunu sürdürürken; aynı zamanda, insanın mitoslara dayalı gizemli dünyadan uzaklaşmasını da ifade etmektedir. Örneğin; yolculuğu sırasında sirenlerin sırrını çözmüş ve gizemlerini ortadan kaldırmıştır. Mitoslara akıl ve düşünce yolu ile yaklaşma süreci, mitosun esrarengiz gücünü ve etkisini, kutsallığını yok etmektedir (Latacz 2001: 147). Yirmi yıl önce Troia Savaş'ına katılmak için yurdundan ayrılan Ithake Kralı Odysseus'un sıla özlemi, yaşadığı birçok serüvenin ardından, Phaiaklar tarafından ülkesinin kıyılarına bırakılmasıyla son bulur. Zorlu yolculuğunun sonunda Odysseus, özlemle arzuladığı yurduna ve ailesine kavuşur. Odysseus destanın sonunda yurdu Ithake'de, tanrıların kendisini sınamasını da başarıyla geçer. Odysseus'un büyük özlemi mutlulukla ve yaşamla sonuçlanmaktadır (Hakkıoğlu 2015: 57-58).

Apollon ve Artemis

Hem *Iliada* hem de *Odysseia*'da Olympos'taki tanrı(ça)lar savaşa taraf olmuşladırlar. Tanrı(ça)lardan bazıları Akhalar yanında, bazıları da Troialılar yanında yer almıştır. Akha tarafını tutanlar başta Zeus'un karısı Hera, kızı Athena, oğlu Hermes ve Hephaistos, kardeşi Poseidon iken Troialıların tarafını tutanlar Zeus, karısı Leto, oğlu Ares ve Apollon, kızı Artemis ve Aphrodite'dir. Her iki destanda da Apollun'u pek çok bölümde sıfatları ile birlikte görmekteyiz. Apollon'un yanı sıra ikiz kardeşi Artemis de Apollon'un yanında destanlarda geçmektedir.

Apollon, Zeus'un geceyi temsil eden titan kızı Leto'dan doğma oğlu, Artemis'in ikiz kardeşidir. Yunan mitolojisinde Apollon, Roma mitolojisinde Apollo olarak bilinir (Graf 1996: 863). Apollon, aydın, durgun, ölçülü gücü simgelemektedir. Doğayı görme, varlığı akılla algılama ve akıl yetisine dayanan yöntemlerle biçimlendirme gücünü veren tanrıdır (Erhat 1993: 48). Kehanetin yani bilinmeyenden haber vermenin, müziğin, sanatın, şiirin de tanrısıdır. Tanrı, iyilik ve koruyuculuğu, yardımseverliği fakat aynı zamanda da kinciliği ve öç almaya olan düşkünlüğü ile de bilinmektedir (Agizza 2001: 46). Bitkiler onun sayesinde büyür, meyveler onun ışık ve ısısıyla olgunlaşır, ışınları bataklıkları kurutur, hastalıkları defeder. İnsanlara, hayvanlara ve hububata zararlı olan her şey onun ışıkları ile yok olur. Bu bakımdan ona koruyucu manalarına gelen birçok sıfatlar verilmiştir[2]. Hekim tanrı olarak adı genellikle Asklepios'unki ile anılır. Hekimliğinin yanında tanrının kâhinlik özelliği vardır. Apollon'un esinlediği öngörme yetisiyle insanlar, kadın ya da erkek "mantis" yani bilici, falcı, kahin olurlar. Bu sanat, bilicilik merkezlerine tükenmez bir gelir kaynağı olmaktaydı (Taşlıklıoğlu 1954: 14). Apollon, çeşitli özelliklere sahip olsa da, tasvirlerinde genellikle tek bir biçimde gösterilir. Güçlü ama zarif vücuduyla, geniş göğsü, dar kalçaları, uzun saçları ve sakalsız yüzüyle, idealleştirilmiş genç erkek güzelini temsil eder (Cömert 2006: 45).

Artemis, Zeus ile Titan Leto'nun kızıdır ve Apollon'un ikiz kız kardeşidir. İmgesel olarak ilk ikiz doğandır ve doğumdan hemen sonra annesi Leto'nun kardeşi Apollon'u doğurmasına yardım etmiştir (*Orphik Hymns*, XXXIV Leto). Yunan dininde önemli bir tanrısal güç olarak karşımıza çıkan Artemis'in bütün doğanın egemeni ve bereketi temsil etmesi nitelikleri, Anadolu'daki tanrıçaya uymakta ve onunla eş anlam kazanmaktadır. Güçlü Ana Artemis özelliği ile daha eski ve daha ilkel Kybele ile yapısı aynıdır. Artemis, Anadolu'da Ana Tanrıça ile bir tutulmuş ve Ana Tanrıça olarak tapınılmıştır (Wilde 1999: 69). Ana Tanrıça özelliği yanında Artemis, bireylerin ve devletlerin zor, stresli ve belirsiz durumlarda sığındıkları tanrıdır. O, genç insanların ve hayvanların hayatlarının kritik anlarında karşılarına çıkar ve kaderlerine hazırlanabilmeleri için yardım eder. Artemis, kadınlara vakitsiz yaşta ölüm getiren tanrıçadır. Tecavüzden kaçmak için kadınların kendini, asarak intihar etmesi de Artemis ile ilişkilendirilmiştir (Larson 1995: 118). Artemis'in en belirgin sembolleri yay ve oktur. Ayrıca sırtın-

dan bir sadak taşımaktadır. Kutsal hayvanları arasında dişi geyik ön plana çıkmaktadır. Artemis çok eski dönemlerden itibaren *Potnia Theron* (*πότνια θηρών*) yani "vahşi hayvanların efendisi" olarak bilinmektedir (Marinatos 2000: 92, 129; Bremmer 1994: 17).

Res. 2: Apollon ve Artemis'in Niobe'nin 12 çocuğunu öldürmesi.

Iliada ve *Odysseia*'da Apollon

Homeros'un *Iliada*'sında Apollon, Anadolu ile ilgisi yüzünden Troialıları tutan bir tanrıdır. Hera nasıl Yunanistan toprağına bağlı ise, Apollon da Anadolu ile ilgisi yüzünden Troialıları tutan bir tanrıdır. Troia' nın Pergamos Kalesi'nde bir tapınağı bulunan Apollon'un *Iliada*'da başlıca sıfatı "Lykialı" dır. Sonraları kültü Delphoi'da merkezlenip Yunanistan'ın ve Yunan varlığının baş temsilcisi sayılacak olan Işık ve Güneş Tanrısı Phoibos Apollon'un, Anadolu kaynaklı bir tanrı olduğu *Iliada*'da anlaşılır. Apollon'un iki büyük niteliği vardır: Okçuluk ve hekimlik. *Iliada*'nın başında Akha ordusunun kırılmasına yol açan salgın, Apollon'dan gelmedir (I, 43-53). Tanrı dokuz gün, dokuz gece ordunun üstüne zehirli oklarını yağdırıp rahibinin öcünü alır. *Iliada*'da Apollon'un ismi sıfatlı ve sıfatsız şekilde pek çok dizede geçmektedir. Bu çalışmamızda sadece sıfatlı şekilde geçtiği dizeleri ele alacağız.

***Iliada*'da Apollon'dan sıfatları ile birlikte şu satırlarda geçmektedir:**

Bölüm I. (Alpha): *Sesleniş-Akhilleus'un öfkesi*

Ozan, Musalara seslenip konusunu belirtir: Akhilleus'un öfkesi, bu yüzden Akhalar arasında behren veba salgını. Akhaların Troia Ovası'ndaki gemi ordugahındayız. Tanrı Apollon'un rahibi Khryses gelir, Agamemnon'un tutsak olarak alıkoyduğu kızı Khryseis'i geri ister. Agamemnon kızı vermediği için Tanrı Apollon, Akha ordusuna veba salar, dokuz gün dokuz gece ordu hastalıktan kırılır. Bilici Kalkhas kızı geri vermesini buyurur. Agamemnon kızı vermeye razı olur, ancak onun yerine Akhilleus'un tutsağı Briseis'i alacaktır. Agamemnon, Briseis'i alır, ama Akhilleus da barakasına çekilir, savaşa artık katılmayacaktır...

(I, 1 – 90, s. 85):
yüce Apollon'a, güzel saçlı Leto'nun doğurduğu:
"Ey Khryse'yi, kutsal Killa'yı koruyan, gümüş yaylı,
Tenedos'un güçlü kralı, *Smintheus,* dinle beni,
bir gün sana yaraşır bir tapmak yaptıysam,
boğaların, keçilerin yağlı butlarını yaktıysam senin uğruna,
şu dileğimi tez elden yerine getiriver:
Gözyaşlarımın öcünü al Danaolardan, oklarınla."
Boyle yakardı o, *Phoibos Apollon'*da dinledi onu,
indi Olympos'un doruklarından, köpürmüş öfkeli.
O söylesin, *Phoibos Apollon* 'un bu büyük öfkesi neden?
Adak mı adamadık, yüzlük kurbanlar mı kesmedik?
Uzaklaştırması için başımızdan şu salgını
Thestor'un oğlu, duş yorumcularının en büyüğü,
biliyordu her şeyi, geçmekte olanı, geçmişi, geleceği.
Phoibos Apollon verdiydi bu hüneri ona,
bu hünerle geldiydi ta Ilion'a Akhaların gemileri.

Bölüm V: *Aineias'a siper olur*

Diomedes'in kahramanlıkları bütün bölüm Akha yiğidi Diomedes'in kahramanlıklarına ayrılmıştır: Korkunç bir boğuşma başlar, tanrılardan Ares, Athena ve Aphrodite de savaşa karışırlar. Aineias ile Diomedes arasındaki savaş. -Aphrodite' nin araya girip yaralanması...- Diomedes Savaş Tanrısı Ares'i yaralar.

(V, 337-346; s. 177):

Koca bir çığlık attı Aphrodite, oğlunu yere düşürdü,

Phoibos Apollon aldı onu ellerine,

çevik atlı bir Argoslu vurup da almasın diye canını

sardı onu koyu bir bulutla.

Domedes'i durdurur ve Aineias'ı kurtarır (V, 431-460; s.180):

Phoibos Apollon o ara, kızgın Ares'e dedi ki:

"Ares, insanların başbelası Ares,

Laomedon için bir sur yapması, (VII 452-453; s.228).

Güneşin yayıldığı yere dek uzanacak bu duvarın ünü,

yiğit Laomedon için yapılan duvar unutulacak,

Phoibos Apollon 'la ne alınteri dökmüştük ona."

Bölüm XII.

Duvar dibindeki savaş. Troialılar duvara saldırır. Kıyasıya çarpışma. Lykialıların duvarda delik açmaları. Korkunç boğuşma. Akhaların gemilere doğru kaçışması.

Akha duvarını yıkması, (XII, 1-33; s.317).

Phoibos Apollon çevirdi ağızlarını duvara,

saldı akıntılarını tam dokuz gün.

Bölüm XV.

Duvara ikinci saldırış Zeus uyanır, Hera'ya çıkışır. Poseidon uzaklaşır, Zeus, Apollon Tanrı'yı Hektor'a gönderir. Hektor gene duvara saldırır. Akhalar gene gemilere kadar gerilerler. Durum Akhalar için çok kötüdür.

Zeus'un buyruğu ile Hektor'u destekler ve Troialıların yardımına gelir, (XV 143-156; 220-261; 355-366).

(XV, 220-261; s.384).

Bulutları devşiren Zeus da seslendi Apollon'a:

"Git şimdi, sevgili *Phoibos*, git tunç zırhlı Hektor'a,

yeri kuşatan, toprağı sarsan tanrı daldı tanrısal denize,

(XV, 355-366; s. 388).

onlar da birbirlerine seslenip, sürdüler araba çeken atlarını,

sürdüler korkunç bir gürültü içinde,

önlerinde *Phoibos Apollon* ayağıyla şöyle bir çarptı çitlere,

Phoibos tanrı, öyle yıkıyordun sen de

Argoslularm bunca emeğini, bunca çabasını,

uğratıyordun onları bozguna."

Bölüm XVI.

Patroklos gelir Akhilleus'a bu korkunç durumu bildirir, Akhilleus gitmeyecekse, kendi savaşa gidip dövüşmeye kararlıdır. Yiğitten silahlarını ister. Akhilleus arkadaşına silahlarını verir.

(XVI, 513-531; 418).

Glaukos böyle dedi yakara yakara,

Phoibos Apollon da dinledi onu,

O saat dindirdi ağrılarını Glaukos'un,

(XVI, 698-711; XVI, 712-725).

Phoibos Apollon dikilmeseydi sağlam duvarın üstüne,

Troialılara destek olup Patroklos'a ölüm tasarlamasaydı,

(XVI, 788-806; s.426).

Ama dördüncüsünde saldırınca bir tanrı gibi,
o zaman, Patroklos'un, ömrünün sonu göründü.
Zorlu kargaşalıkta, korku salan *Phoibos* çıktı karşısına,
Patroklos kalabalıkta görmedi tanrının yürüdüğünü,
koyu bir bulutla örtülmüş geliyordu.
Phoibos Apollon başından fırlatıp attı tolgasını,
tolga yuvarlandı, gürültüyle düştü atların ayaklarına,
sorguç, uzun tepeliğin ucunda bulandı kana, toza.

Bölüm XVII.

Menelaos'un kahramanlığı. Akha yiğitleri Patroklos'un ölüsünü Hektor'un elinden kurtarmak için dövüşürler, ama Hektor ölüyü silahlarından soymayı başarır. Akhilleus'un ölümsüz atlarının ağlaması.

(XVII, 70-82; s. 432).

Ama *Phoibos Apollon* ona kızgın olmasaydı,
Ares'e denk Hektor'u ona karşı sürmeseydi,
ossaat alıp götürecekti ünlü silahlarını Panthoosoğlu'nun.

Bölüm XX.

Tanrıların savaşa karışması. Olympos'ta tanrılar toplantısı: Zeus izin verir, her tanrı istediği gibi yardım edebilecektir savaşa. Tanrılar iki cepheye ayrılır: Hera, Athena, Poseidon, Hermes, Hephaistos Akhalardan yanadır.

(XX, 38-70; s.489).

Phoibos Apollon, elinde kanatlı oklarıyla,
Tanrı Poseidon'un karşısında duruyordu,
(XX, 441-454; s.502).
Ama *Phoibos Apollon* kaçırdı Hektor'u,
sakladı koyu bir bulutun arkasına,
bir tanrı için işten bile değildi bu.
"Gene kurtuldun ölümden, köpek, gene,
ölüm ayağının dibine gelmişti,
seni *Phoibos Apollon* gene korudu,

Bölüm XXI.

Akhilleus kudurmuş gibidir, önüne gelen Troialıyı insafsızca tepeleyip Troia Ovası'nda akan Skamandros ve Simoeis ırmaklarına atar. Kanlarla kızıla boyanan ırmaklar kabardıkça kabarır. Irmak-Tanrı Skamandros öfkelenir, yatağından çıkıp Akhilleus'u kovalamaya başlar.

(XXI, 435-469; s.520).

Yeri sarsan tanrı da seslendi Apollon'a:
"*Phoibos*, ne diye uzak duruyoruz birbirimizden,
ötekiler kapıştı, böyle durmak yakışmaz bize,
ayıp olur savaşmadan dönersek Olympos'a,
Zeus'un tunç eşikli evine.
(XXI, 515-517; s.522).
Onlar aralarında böyle konuşuyorlardı,
bu ara *Phoibos Apollon* tanrısal Ilion'a girdi,
sağlam kentin duvarları için kaygılanıyordu,
Danaolar o gün kadere karşı gelip duvarları ya yıkarlarsa.
Bu sıra *Phoibos Apollon* öne sürmeseydi tanrısal Agenor'u,
Antenor'un oğlunu, kusursuz güçlü yiğidi,
Akhaoğulları yüksek surlu Troya'yı alacaktı,

Bölüm XXII.

Bir Hektor surların dışında kalır. Priamos'la Hekabe yalvarırlar içeriye girip korunsun, diye ama yiğit, anasına babasına aldırmaz. Hektor'un iç tartışması. Korkuya kapılması. Tanrılar seyircidir.

(XXII, 1-20; s.526).

Phoibos Apollon seslendi Peleusoğlu'na, dedi ki:

"Ne diye kovalarsın beni hızlı adımlarla?

Sen bir ölümlüsün, bense ölümsüz bir tanrı,

Bölüm XXIII.

Akhilleus'un ordugâhında Patroklos'a yapılan ölü törenleri. Akhilleus'un yası. Patroklos'un yakılması. Yarışmalar. Hektor'un ölüsünü korur, XXIII 188-191. Diomedes'in kamçısını yere düşürür, XXIII 382-384.

(XXIII, 188-191; s.549).

Phoibos Apollon, gökten ovaya

onun için kara bir bulut indirmişti,

(XXIII, 382-384; s.555).

O sıra *Phoibos Apollon* içerlemeseydi Diomedes'e,

Tydeusoğlu ya geçecekti Eumelos'u,

ya da işi sallantıya getirecekti;

Bölüm XXIV.

Gece Kral Priamos, Tanrı Hermes'in kılavuzluğunda Hektor'un ölüsünü geri almak için Akhilleus'un barakasına gelir. Priamos'la Akhilleus arasındaki konuşma. Akhilleus yumuşar: Hektor'un ölüsünü babasına geri verir.

(XXIV, 22-54; s.572).

Phoibos Apollon ölümsüzlere şöyle dedi:

"Amansız tanrılar, işiniz gücünüz kötülükte.

***Odysseia*'da Apollon'dan sıfatları ile birlikte şu satırlarda geçmektedir:**

Bölüm III.

Pylos'a varış ve iyi karşılanma. Telemakhos, Nestor'a gelişinin nedenini bildirir (III, 1-101). Nestor'da anılarını ve bildiklerini anlatır (II, 102-328). Pylos'ta geçen gece. Telemakhos'un, Nestor'un oğlu Peisistratos'la birlikte arabaya binip Lakedaimon'a gidişi (III, 329-497).

(III, 277 – 282; s.75):

"Ama Sunion'a vardığımız sırada,

Atina'nın o kutsal burnuna,

Phoibos Apollon tatlı oklarından biriyle,

vurup öldürdü Menelaos'un dümencisini,

bu dümenci Onetoroğlu Phrontis'ti,

Bölüm IX.

Odysseus, adını verip kendini tanıtır. Serüvenlerini anlatmaya başlar: Thrakia kıyılarında Ismaros'un yağması ve Kikonların saldırısı (IX, 1-61).

(IX, 198; 201)

Ismaros'u koruyan, Apollon'un duacısı, Euanthes'in oğlu.

Karısı ve oğluyla birlikte esirgemiş ve saymıştım onu,

çünkü yaşardı o *Phoibos Apollon*'un ağaçlı korusunda.

***Iliada* ve *Odysseia*'da Artemis**

Iliada'da Artemis'in adının geçtiği bölümler ve dizeler şu şekildedir:

Bölüm V.

Zeus ile Leto'nun kızı, Phoibos'un kız kardeşi, Av Tanrıçası, Skamandrios'u yetiştirir, (V, 51-54; s. 167).

Ama ne *ok saçan Artemis* yaradı işine şu anda,
ne de usta atıcılığı yaradı işine.

Bölüm VI.
Laodamia'yı öldürür, (VI, 205; s. 203).
Kızdı dizginleri *altın kakmalı Artemis,*
aldı Laodameia'nın canını,
Bölüm IX.
Oineus'a karşı öfkesi, IX 532-549.
(IX, 532-549; s. 263).
Altın tahtlı Artemis iş açar başlarına;
sunmadı, diye bahçesindeki taze meyveleri,

Bölüm XX.
Troialıların tarafını tutar, XX 38-74.
(XX, 38-74; s. 489).
Troialılara doğru tolgası ışıldayan Ares yürüdü,
uzun lüleli Phoibos'la *okçu Artemis* onunlaydı,
Enyalios'un karşısında da gök gözlü Tanrıça Athena.
Here'nin karşısında *altın yaylı Artemis* duruyordu,

Bölüm XXI.
Phoibos'u Poseidon'a karşı savaşmaya kışkırtırken, Athena tarafından dövülür, XXI 470-513.
(XXI, 470-513; s. 521).
Ama kız kardeşi, yabani hayvanlar tanrıçası, çıkıştı ona,
konuştu *avcı Artemis*, küçük düşürdü onu:
"Kaçıyorsun demek, okçu tanrı,
hızlı oklar yayılırken yere,
Artemis yüzünü çeviriyordu,
başını eğdi, kaçtı gözyaşları içinde,
Kızının yayını, oklarım toplarken o,
Artemis de döndü Olympos'a,
Zeus'un tunç eşikli sarayına vardı,

Bölüm XXIV.
Niobe'nin kızlarını öldürmesi, XXIV 606-609.
(XXIV, 606-609; s.591).
Apollon öfkelenmişti Niobe'ye,
öldürmüştü oğullarım gümüş yayıyla,
kızlarını da *okçu Artemis* öldürmüştü,
Niobe güzel yanaklı Leto ile bir tutuyordu-kendini,
diyordu, Leto iki çocuk doğurdu, bense bir düzine.
İki kişi, Apollon'la *Artemis*, öldürdü hepsini.

***Odysseia*'da Artemis'in adının geçtiği bölümler ve dizeler şu şekildedir:**
(IV, 122)
Böyle düşünüp taşınırken gönlünde ve yüreğinde,
Helene çıkageldi yüksek tavanlı, güzel kokulu odasından,
*altın örekeli Artemis'*e benziyordu tıpatıp.
gül parmaklı Şafak bir vakitler Orion'u almıştı hani,
rahat yaşayan tanrılar, çok gördüydünüz onu da,
bereket *altın tahtlı kızoğlankız Artemis* bir gün
Ortygie'de öldürdüydü onu tatlı oklarıyla.

(VI, 100-110)
Artemis başıyla, alnıyla geçer hepsini,
bütün güzeller içinde belli olur bir bakışta.
İşte öyle aşıyordu hizmetçileri
kızoğlankız Nausikaa da.
(VI, 150-155)
Yaygın göklerdeki tanrılardansan,
ulu Zeus'un kızı *Artemis* olmalısın,
görünüşün, boyun bosun, dipdiri bedeninle tıpkı osun.
(XI, 170-177)
Seni hangi kader alt edip attı acıklı ölüme,
uzun süren bir hastalık mı attı,
ok saçan Artemis mi attı yoksa,
söyle, tatlı oklarıyla o mu öldürdü seni?
(XV, 405-410)
Hiçbir zaman kıtlığa uğramaz ora halkı,
başka kötü bir hastalık da saldırmaz zavallı insanlara,
kentteki insanlar varınca ihtiyarlık çağına
gümüş yaylı Apollon gelir *Artemis*'le birlikte,
tatlı oklarıyla saldırıp öldürür onları.
(XV, 476-483)
Yol aldık durmadan, altı gün altı gece,
ve Kronosoğlu tam getiriyorken yedinci günü
ok atan Artemis vurdu kadını bir okla,
düştü geminin sintinesine bir deniz kuşu gibi,
(XVII, 37-43)
Uslu akıllı Penelopeia da çıktı odasından.
Artemis'e ya da altın Aphrodite'ye benziyordu,
(XVIII, 200-205)
"İçim geçmiş üzüntüden, uyumuşum tatlı tatlı,
keşke böyle bir ölüm bağışlasa bana *Artemis*, şuracıkta,
neye yarar ağlayan bir yürekle böyle yaşamak,
(XX, 60-85)
Doya doya ağlayıp da avutunca gönlünü,
bu tanrısal kadın yakardı ilkin *Artemis*'e:
"*Artemis*, ulu Tanrıça, Zeus'un kızı, ne olurdu,
atsaydın göğsüme okunu, alıverseydin canımı şuracıkta,
Ulu Artemis bağışlamıştı boyu bosu,
Athene de öğretmişti güzelim işler işlemeyi.
Olymposlu tanrılar beni onlar gibi yok etselerdi ne olurdu,
güzel belikli Artemis, oklarıyla vursaydı beni,
o korkunç yeraltı ülkesinde gidip göreydim Odysseus'u.

Sonuç ve Değerlendirme

Homeros'un *Iliada*'sındaki dizelerde tanrı Apollon'u çoğunlukla Phoibos (Φοίβος, Φοίβω) sıfatı ile görmekteyiz. *Odysseia*'da ise iki yerde bu sıfat ile anılmıştır. Yunanlılar tanrının özünü belirtmek için Phoibos ek adını takmışlardır. Parlak anlamına gelen Phoibos (Liddel-Scott 1966: 764; Peterich 1959: 11), Apollon'un önemli bir sıfatı olarak karşımıza çıkar. Phoibos olan Apollon hem arı, arındıran ve arınmış hem de parlak olandır. Öyle ki ışıltısı, koruması altında olanları bile korkutur ve şaşırtır. Tanrı özellikle Latincede, Apollon adı söylenmeksizin sadece Phoebus olarak da anılmaktadır (Grimal 1997: 651). Phoibos Homeros'un *Iliada*'sından itibaren bir sıfattan öte Anadolu için adeta ikinci bir isim konumundadır. Antik metinlerde (Pausanias, X, 12, 1-6; Strabon XIV, 6, 68), Erythrai (IGRR IV: n. 1540), Kolophon

(IGRR IV: n. 1540), Miletos, Sidyma (TAM II: n. 174), Sebastai (IGRR IV: n. 682) ve Laodikeia am Lykos kentlerinde ele geçen yazıtlar üzerinde, Anadolu adıyla özdeş olarak kullanılmıştır. Bir tanımlamanın ötesine geçen ve Homeros'tan itibaren artık isimleşen Phoibos, güneş ile özdeşleştirilir ve çok parlak anlamını verir. Anadolu için öyle bir güneş tanrısıdır ki; tüm iyilikler ondan gelir, ürünler onun sayesinde büyür, meyveler onun ışığı ve ısısı ile olgunlaşır, ışığı bataklıkları kurutur ve hastalıkları kovar (Taşlıklıoğlu 1954: 14). Kallimakhos, Apollon'a Övgü eserinde Apollon için şunları söyler: "….*Phoibos'tur, yani ölümü geciktirme bilgisine sahiptir ama çoban gibidir de… Phoibos'un izinde kentler kurulur, Phoibos bunların kurulmasına sevinir ve kendi eliyle temellerini atar*…" (Bonnefoy 2000, 48).

Anadolu'da pek çok antik kentte Apollon'u Phoibos sıfatıyla birlikte görmekteyiz. İzmir'in Bayraklı semtinde bulunan Smyrna antik kentinde ele geçen adak yazıtlarından bir tanesinin üzerinde Apollon'un Phoibos sıfatı ile birlikte anılmıştır (Petzl 1987: n. 752). Bergama'nın 30 km. güneyindeki Temasa burnu ve çevresine lokalize edilen Gryneion'da Apollon'un Leto'nun oğlu Phoibos olarak da anıldığı bir yazıtta; Kaunos'luların Apollon Gryneios'a bol ürünlü bir hasat elde edebilmek için hangi tanrıları onurlandırmaları gerektiğini sordukları, tanrının da dizeler halinde verdiği cevapta, bu tanrıların Apollon ve Zeus olduğunu bildirdiği görülmektedir (SEG 15: n. 655).

Nikaia'nın kuzeyinde bölgenin en büyük körfezi olan İzmit Körfezi'nde yer alan Nikomedia'daki yazıtlar içerisinden bir örnek, tanrıyı Apollon olarak değil de Phoibos olarak anıyor olması ile diğer örneklerden ayrılır (Dörner 1978: n. 48). Yine Katakekaumene'de Kula yakınlarındaki Gölde Köyü'ne lokalize edilen Kollyda antik kentinde bir adak steli üzerinde ise tanrı ismiyle değil de Phoibos olarak Apollon'a rastlarız (EA 22: n.73). Anadolu için adeta ikinci bir isim gibi karşımıza çıkan Phoibos, bölgede sadece bu örnekle temsil edilmektedir.

Patara'nın yaklaşık 10 km. batısındaki Kragos Dağı'nın güney eteklerinde yer alan Sidyma'da Apollon'un Phoibos olarak anıldığı yazıt, tanrının kehanet merkezine danışılan bir soru ve tanrının cevabını içermektedir. Phoibos, "Artemis tapınağı rahibeleri, alışılageldiği gibi kadınlar arasından mı, yoksa bakireler arasından mı seçilmelidir?" biçiminde özetleyebileceğimiz soruya, bakire olmaları gerektiğini ve nedenlerini açıklayan bir cevap verir. Apollon ve Artemis'in, "rehber tanrılar" olarak birlikte anılmaları, ortak bir külte işaret etmektedir (Sevin 2001: 140).

Apollon'un *Iliada*'da geçen diğer bir sıfatı da Smintheus (Σμινθέως)'dur. Simintheus sıfatı Girit kökenli olabileceği düşünülen ve bölge dilinde fare anlamına gelen Sminthos sözcüğünden türemiştir (Özgünel 2001: 12,13, dipnot 61-69). Çanakkale İli'ne bağlı Gülpınar Beldesi'nde, volkanik bir platonun içerisinde yer alan Smintheion'da Apollon'un, Smintheus sıfatı ile tapınım görmüş olduğu, yazıtlar aracılığı ile kanıtlanabilmektedir (Schwertheim 1996: 112, n.16). Antikçağ'da Apollon adında bir tanrı olduğunu bildiren en eski kaynak olan Homeros'un metninde, tanrının Smintheus sıfatıyla ve Anadolu'lu karakteri ile yer alması; bölgede, dolayısıyla Anadolu'da Apollon kültünün köklülüğünü ve önemini açıkça gözler önüne serer. Ayrıca yerli Mysia dilinde fareye sminthos denmesi, kültün bölge dışında tanınmıyor olması ve özgün olduğu yönündeki güçlü kanıtlardır (Özgünel 2001: 18, dipnot 108). Smintheus sıfatı ile tanrıyı, Troia Savaşı boyunca hep Anadolu'luların yanında görürüz. Tanrı, Troia surlarını inşa eder; Anadolu'lu kahramanları korur ve yönlendirir; Akha ordularının üzerine okları ile veba mikrobunu yollar (Gürdal 2008: 49). Bölge dışında örneği yoktur, özgündür ve tüm bölgeye hizmet veren kutsal alanı ile baş tanrı konumundadır.

Apollon'un niteliklerine baktığımızda Homeros'un *Iliada*'sında okçu tanrı olarak karşımıza çıkar. Kız kardeşi Artemis ile paylaştığı bu özelliği tanrıya büyük bir üstünlük sağlar. Yunanlılara kızdığında, yayından fırlayan okların çıkarttığı ses korkunçtur. Aynı zamanda tanrının yaman okçu oluşu onun doğa ile ilişkisini de pekiştirir. Doğayı görme, varlığı akılla algılama ve akıl yetisine dayanan yöntemlerle biçimlendirme gücünü veren tanrıdır. Bitkiler onun sayesinde büyür, meyveler onun ışık ve ısısıyla olgunlaşır, ışınları bataklıkları kurutur, hastalıkları defeder. İnsanlara, hayvanlara ve hububata zararlı olan her şey onun ışıkları ile yok olur. Bu bakımdan ona koruyucu anlamına gelen birçok sıfat verilmiştir (Ful 2008: 81).

Iliada ve *Odysseia*'da Artemis'in ismi Apollon'a göre pek az anılır. Her iki destanda da tanrıçanın avcılık ve ok atan özelliği ön planda tutulmuştur. Artemis'in silahı yay ve oktur. Aynı zamanda, Ay silüetini andıran yay, yine de Artemis'in gökyüzündeki sorumluluklarını simgelemektedir. Gökyüzünde Artemis ile ilişkili olan en önemli şey, Ay'dır. Artemis bu sorumluluğu, daha çok titan versiyonu olarak bilinen *Selene*'den almış olmalıdır (Budin, 2016: 159).

Artemis, Troia'yı tutan, ataerkiyi kabul etmemiş bir tanrıçadır ve bu yüzden de tanrılar arasındaki savaşta Hera'nın karşısına dikilmiştir. Troia Savaşı'nda okçu tanrıça olarak anılır fakat savaşta başarısına ait pek bir anlatım yoktur. Artemis'in kökeni her şeyden önce,

Potnia Theron- (Ἡ Πότνια Θηρῶν) yani "hayvanların koruyucu tanrıçası" (Akşit 2010: 73), "vahşi hayvanların kraliçesi" ile ilişkilidir (Hannestad 2009: 11). Antik edebiyatta, bu tabir ilk defa Homeros tarafından, Artemis hakkında kullanılmıştır (Hom. *Il*. 21. 470).

Artemis'in kinci ve çok kişiyi öfkesi sonucunda kurban ettiği görülür. İlk işi olarak kardeşi Apollon ile beraber annesi Leto'ya hakaret ettiği gerekçesiyle Niobe'nin 12 çocuklarını öldürdüğü *Iliada* dizlerinde yer alır. Bir diğer söylence ise Mykenai kralı Agamemnon'un av sırasında bir geyiği öldürdükten sonra böbürlenmesi Artemis'i kızdırmıştır. Aulis'den Troia'ya gitmek üzere rüzgârları bekleyen filonun rüzgârlarını kesen Artemis, Agamemnon'un yoluna engel olmuştur. Kâhin Teiresias, bu durgun havanın Artemis'in öfkesinden dolayı olduğunun Agamemnon'un tek çaresinin kızı Iphigenia'yı tanrıçaya kurban etmesi sözüyle yollarına devam edebileceklerini açıklamıştır. Iphigenia kurban edilirken Artemis son anda dişi bir geyikle kızı değiştirdiği ve kaçırdığı anlatılır (Grimal 1997: 99).

Odysseia'da Artemis'in güzelliği ve bakire oluşu da dizelerde belirtilmiştir. Dolunay biçimli disk yani bozulmamış ay O'nun ay ile ilişkili olduğunu aynı zamanda bakireliğini belirtmektedir. Nausikaa hizmetçileriyle ırmak kıyısında oyun oynarken güzelliği ve gösterişliliğiyle benzetilir ve bakire oluşu vurgulanır. Odyseus da Nausikaa ile karşılaştığında, "ulu Zeus'un kızı Artemis olmalısın, görünüşün, boyun bosun, dipdiri bedeninle tıpkı osun" diye konuşur. Nausikaa tamamen bedensel güzelliğiyle tanrıçaya benzetilir. *Odysseia*'da tanrıçanın bir özelliği daha ön plana çıkartılır; Odyseus, Hades'e indiği zaman anasıyla karşılaşır ve hastalıktan mı yoksa Artemis'in oklarıyla mı öldüğünü sorar. Bu bölümün devamında kadın düşmanı olarak Minos kızı Ariadne'yi öldüren tanrıça olduğunu anlamaktayız. Artemis, *Odysseia*'da kadınların yaşamlarına son veren bir tanrıça olarak ön plana çıkar. Kadınların ölümü tamamen Artemis'in iradesinde gerçekleşen bir durum olarak belirtilir. Bu özelliğine rağmen meşru aşka saygı duyan Artemis gençlerin ve evli kadınların koruyucu tanrıçası olmuştur. Atina'da Arkteia töreni ile kendilerini tanrıçaya adayan nişanlı gençler, saçlarını ve oyuncaklarını tanrıçaya hediye olarak sunarlardı. Bunun karşılığında da tanrıça gençlerin düğün törenlerinde bulunurdu (Paris 1982: 1, 14; Üreten 2019: 314-315). Hamile kadınların da koruyucusu olan Artemis, doğum tanrıçası olarak da tapınım görmüştür (Lonsdale 1993: 167). Hamile kadınlar doğumdan sonra Artemis'e elbise, sandalet, kemer ve saç bukleleri gibi hediyeler vererek teşekkürlerini sunarlardı. Bu tür hediyeler tanrıçaya "khitonlu tanrıça" şeklinde ad verilmesine neden olmuştur (Simon 1998: 137). Hiç evlenmeyen tanrıça buna uygun olarak antik sanatta genellikle oku, yayı ve sadağı ile genç bir kız olarak tasvir edildiği görülür. *Iliada* ve *Odysseia*'da ani ölümler ve hastalıklar, doğaya ve vahşiliğe hükmeden Artemis'in denetimi altındadır (*Iliad,* 21: 470, 6: 205, 427, 15:55; *Odyssey*, 11: 172, 324, 15: 410, 478, 18: 202, 20: 60, 5: 119).

Biz Homeros'un *Iliada* ve *Odysseia*'sı sayesinde Anadolu'da Apollon ve Artemis'in sıfatları, özellikleri ve kültleri hakkında önemli bilgiler edinmekteyiz.

NOTLAR

[1] Epos, Epik ve epope olarak da adlandırılır. Mitos'dan faydalanarak tanrısal olayları ölçülendirerek belli bir düzende destanlara, şiirlere ve ezgilere yansıtmıştır (Erhat 2007: 5).

[2] "Apollon Delphinios", gemicilerin ve gemilerin koruyucu tanrısı (Fontenrose 1988: 121-1229), "Apollon Lykios", çobanların ve sürülerin koruyucu tanrısı (Şahin – Merkelbach 1981: 172, n. 1035), "Apollon Soter" kötülüklerden kurtarıcı ve koruyucu tanrısı (Taslıklıoglu 1963: 168), "Apollon Propylaios", sokakları, yolları, kapıları, evin içini ve dışını koruyan koruyucu tanrı (Taslıklıoglu 1963: 155-156), "Apollon Alsenos", hayvancılık ve tarımın koruyucu tanrısı (SEG 40, n. 1190,1191).

KAYNAKÇA

Agizza, R. 2001. *Antik Yunan'da Mitoloji: Masallar ve Söylenceler*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Akşit, İ. 2010. *The Aegean Mythology. The Story of The Two Sides*, A. Eryılmaz Williams -J.R. Williams (çev.) (İstanbul). Repuclic of Turkey Ministry of Culture and Tourism Publication 13.

Aycan, N. 2016. *Antikçağda İzmir ve Çevresinde Bilimin Doğuşu, Bilim Dünyasında Multidisipliner Çalışmalar*, Berikan Yayınevi, Ankara.

Bonnefoy, Y. 2000. *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü* I-II, (Çev. L. Yılmaz), Alfa Yayınları.

Bremmer, J. N. 1994. *Greek Religion*, Oxford University Press.

Budin, S. L. 2016. *Artemis*. London ve New York: Routledge.

Cömert, B. 2006. *Mitoloji ve İkonografi*, De Ki Yayınları, Ankara.

Dörner, F. K. 1978. "Bithyniae", *TAM* IV.

EA, Epigraphica Anatolica, Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens.

Erhat, A. 1993. *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Erhat, A. 2007. *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Fontenrose, J. 1990. *Didyma, Apollo's Oracle, Cult and Companions*, London, 1990.

Ful, Ş. D. 2008. Yazıtlar Işığında Mysia Kültleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Gürdal, T. 2008. "Antik Troas'da Apollon Kültü", *Ayvacık Değerleri Sempozyumu Kitabı*, Çanakkale, 47-56.

Graf, F. 1996. "Apollon", *DNP* I (Stuttgart), 863-870.

Grimal, P. 1997. *Mitoloji Sözlüğü*, Yunan ve Roma, Sosyal Yayınları, İstanbul.

Hakkıoğlu, M. 2015. "Antik Dünyadan Çağdaş Dünyaya: Michael Longley'nin Homeros Destanlarından Yaptığı Çevirilerde Şiddet Gerçeği", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 18, Sayı 33: 55-73

Hannestad, N. 2009. *The Last Diana. From Artemis to Diana: The Goddess of Man and Beast* (427-454). Editors Tobias Fischer-Hansen and Birte Poulsen. Copenhagen: Collegium Hyperboreum and Museum Tusculanum.

Homeros 2013. *İlyada*. A. Erhat ve A. Kadir (çev.), İstanbul: Can Sanat Yayınları.

IGRR, Inscriptiones Graecae ad Res Romanes Pertinentes.

Iliad 1924. *Homeros* 1-24, Çev. Murray, A. T.. Loeb Classical Library Volume 1, Cambridge and London.

Karadağ, B. 2017. "Homeros ve Felsefe Tarihinde Alegorik Homeros Yorumları", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergis*i, 3 (5): 223-244.

Lansdale, S. H. 1993. *Dance and Ritual Play in Greek Religions*, London.

Larson, J. 1995. *Heronine Cults*, London.

Latacz, J. 2001. *Homeros*, Batının İlk Ozanı, Çev.: Devrim Çalış Sazcı, İstanbul, Homer Kitabevi.

Liddel, H. G. – Scott, R. 1966. *Liddel and Scott's Greek-English Lexicon*, (Greek and English Edition).

Marinatos, N. 2000. *The Goddes and The Warrior, The Naked goddess and Mistress of Animals in early Greek Religion*, London and New York.

Naquet, P. V. 2015. *Homeros'un Dünyası,* (Çev. Devrim Çetinkasap)*,* İstanbul: T. İş Bankası Yayınları.

Odyssey 1919. *Homeros* 1.24, Çev. Murray, A. T., Loeb Classical Library, Cambridge and London.

Orphik Hymns, 1-40: Çev. Taylor, T. (1999). University of Pennsylvania Press, London: Bertrtam Dobell.

Özgünel, C. 2001. *Smintheion*, Troas'ta Kutsal Bir Alan, Ankara.

Paris, P. 1982. "Artemis" *DS* II, 1: 130-154.

Pausanias, Descriptions of Greece, Çev. W.H.J. Jones, Cambridge, 1992.

Peterich, E. 1959. *Küçük Yunan Mitologyası*, (Çev.: Yakup Baydur), Maarif Basımevi, Ankara.

Petzl, G. 1987. "Die Inschriften von Smyrna". *Teill* II, Bonn.

Schwertheim, E. (1996). "Die Troas: Neue Forschungen zu Neandria und Alexandria Troas II", *AMS* XXII, Bonn.

SEG, Supplementum Epigraphicum Graecum, Brill.

Sevin, V. 2001. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* I, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara.

Simon, E. 1998. Die Götter der Griechen, Max Hirmer. Publisher: München.

Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, çev. A. Pekman, 1993.

Şahin, S. - Merkelbach, R. 1981. "Katalog der Antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia), *IK* 22.

TAM, Tituli Asiae Minoris.

Taşlıklıoğlu, Z. 1954. *Tanrı Apollon ve Anadolu İle Münasebeti*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul.

Taşlıklıoglu, Z. 1963. *Anadolu'da Apollon Kültü ile ilgili Kaynaklar*, İstanbul, 1963.

Tekin, O. 2008. *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Thomson, G. 2007. *Tarihöncesi Ege*, Çev. Celal Üster, Homer Kitabevi, İstanbul.

Üreten, H. 2019. "Parthenostan Gynaikosa Geçiş Ritüeli ve Mitolojik Bir Figür Olarak Daphne" (293-317), *Doğudan Batıya 70. Yaşında Serap Yaylalı'ya Sunulan Yazılar*, Editörler: Aydın Erön, Emre Erdan, Bilgin Kültür Sanat, Ankara.

Yavuz, Ş. 2018. "Homeros'ta Din ve Tarih: Mitos ile Logos Sarkacında İlyada'yı Yeniden Okumak", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi "Troia'dan Çanakkale'ye İnsanın, İnancın ve Mekânın İnşası: Değerler ve Şehir" Uluslararası Kongresi Kitabı*, Çanakkale.

Wilde, W. L. 1999. *On The Trail Of The Women Warriors*. London, 1999.